

ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ТРАНЗИТ МІЖ РЕВОЛЮЦІЄЮ ТА РАСТАВРАЦІЄЮ

Михайло Мінаков

Національний університет «Києво-Могилянська академія» та Європейський
університет Віадрина, ORCID: 0000-0002-0619-7321

Нещодавню історію пострадянських народів часто описують за допомоги метафори переходу, транзиту. Образ руху, зміни місця й ситуації перебував у ядрі соціальної уяви нових націй. У цій метафорі промовлявся пошук соціально-політичної новизни і нових початків, що легітимували і розпад СРСР, і започаткування нових політичних та економічних експериментів. Період між 1990 та 1993 роками був насправді революційним моментом, який орієнтувався на громадянськість-буржуазність, неолібералізм-капіталізм та націоналізм-колективізм.

Тим не менш, у революційному пориві до безпрецедентного були свої суперечності. Пошук нових форм соціального, політичного та економічного життя у парадоксальний спосіб співіснували з колективною волею до “повернення” до якогось “нормального стану” та/чи “цивілізованого світу” (ці фрази були надуживані у пізньо- та пострадянській пресі).

Ідея “повернення” також пов’язана з метафорою переходу: від радянського тупика російське, українське та, приміром, литовське

суспільство намагалися повернутися до свого “природного належного стану”. Через це лідери балтійських країн, Росії та України указували на республіканські експерименти лютневої революції 1917 року як висхідні позиції для нових держав.¹ У такий спосіб революційна креативність 1991 року обмежувалася стратегією реставрації, тобто інтенцією використовувати форми й моделі першої половини ХХ століття для побудови країн, які входили до ХХІ століття.

Ще одним обмеженням пострадянської соціальної уяви було “копіювання Заходу”, трансферт. Революція 1991 року розглядалася як можливість для переносу західного досвіду й моделей до пострадянських суспільств, адже цей досвід гарантував успіх (see: Stefes, 2006: 10-11; Gaidar, 2010: 17ff; Кордонский, 2010: 10).

Але ані перехід через трансферт, ані транзит через повернення до дожовтневої “нормальності” не привів ані до очікуваного успіху, ані до нормальності. Нові форми колективного життя самостійно проросли в пострадянських суспільствах у вигляді неопатрімоніалізму, патрональних мереж, мафіозної держави, неоімперіалізму та націоналізму, неорадянства та демодернізації. І ці явища вдало протистоять демократичним тенденціям у наших країнах. Попри сильний інституційний та ціннісний вплив ЄС, у країнах Балтії існує чимало перепон для функціонування демократії та верховенства права (Masiukaite-Zviniene, 2009: 29-30). Інші дванадцять пострадянських країн втратили емансипативний імпульс Перебудови (Hale, 2016: 26). Навіть найдемократичніші суспільства з цих дванадцяти – Грузія, Молдова та

¹ Більше про це див.: Minakov, 2017.

Україна – перебувають у ситуації “напівсвободи” і слабкої інтеграції з ЄС у формі асоціації (Nodia, Cenusa & Minakov, 2017). А про свободу і розвиток у шести невизнаних держав Східної Європи годі й говорити (Fischer, 2016: 5-7). Така неочікувана пострадянська реальність виросла у конкуренції та взаємопідтримці революційних і реставраційних стратегій.

У цьому числі журналу “Ідеологія і Політика” ми публікуємо ряд досліджень пострадянського транзиту.

Число відкриває стаття Павла Скигіна, який долучився до дискусії про характер путінського режиму в Росії. Скигін підтримує тих дослідників, які застосовують веберівську концепцію неопатримоніалізму для опису політичної системи Росії. У зв’язку з цим Автор показує, як російська політична система функціонує за допомоги патрон-клієнтських ієрархій, різних форм отримання ренти та обумовленої власності. Автор також аналізує виникнення “владної вертикалі” на прикладі сучасної Росії.

Статтю Андреаса Умланда сфокусовано на політичних ідеологіях сучасної Росії. Умланд стверджує, що радикалізація путінського режиму в 2013-14 роках може бути пояснена не тільки економічними інтересами правлячих еліт, але й домінуванням антизахідних та неоімперіалістичних переконань важливих політичних гравців. Автор доводить, що режим Путіна сполучає реакційну політику з елементами “революційного імперіалізму” Жиріновського та Дугіна. Така ідеологічна суміш розповсюджена як серед еліт, так і широких верств населення, що справляє вплив на публічний дискурс Росії та її зовнішню політику.

У наступній статті Дженніфер Керол демонструє, що пропаганда повернулася до Росії та України. Авторка вивчає, як російська пропаганда запустила своєрідні “контр-наративи” проти українських громадських та націоналістичних рухів у 2013-14 роках. Керол доводить, що ці контр-наративи досягають своєї мети – спричинити довіру до хибної реальності образів, які негативно брендували події та учасників Євромайдану. Ця стаття вдало аналізує пострадянську соціальну уяву та засоби її управління.

Юрій Мацієвський та Олександр Кашинський розглядають причини та наслідки популізму в Польщі, Румунії та Україні. Автори перевіряють теорію, яка стверджує, що популізм стає впливовим у суспільствах зі слабкими демократичними інститутами. Мацієвський і Кашинський доводять, що у Польщі та Румунії радикальні економічні реформи спровокували тривале невдоволення значної частини суспільства, що, в свою чергу, привело до підтримки ультра-правих течій. У випадку України, соціальний популізм виникає через нестачу реформ. Тут популізм водночас має ознаки як правого, так і лівого рухів. Однак в усіх трьох випадках, на думку Авторів, сильні популістичні рухи провокують ще більше зростання симпатій до популізму.

Джузеппе Юрато у своїй статті пропонує використовувати методи соціальної психології для аналізу суспільств в процесах модернізації чи демодернізації. Юрато пропонує застосувати символічний інтеракціонізм Міда для виявлення того, як домінування Узагальненого Іншого в сучасних інституціях веде до різного роду автоматизмів і

“рекурсії до минулого”. Ця модель застосовна для аналізу постколоніальних умов існування пострадянських суспільств.

Це число завершує соціологічне дослідження демократичного транзиту України в умовах фрагментованого суспільства. Олександр Резнік та Володимир Резнік продемонстрували, що протистояння двох геополітичних орієнтацій українського населення пов’язані з наявністю двох великих колективів, орієнтованих на різні культурні та політичні цінності. Досі ці відмінності не враховано політичною системою, через що спроможності демократичного переходу України обмежені.

Пострадянський транзит не завершено. Революційні та реставраційні процеси залишаються сильними в усіх суспільствах регіону. І наш журнал і надалі буде їх вивчати.

Бібліографія

Кордонский, Симон. (2010). *Россия: Поместная федерация*. Москва: Европа.

Fischer, Sabine (ed). *Not Frozen! The Unresolved Conflicts over Transnistria, Abkhazia, South Ossetia and Nagorno-Karabakh in Light of the Crisis over Ukraine*. Berlin: SWP, 2016.

Gaidar, Yegor. (2010). *Collapse of an Empire*. Washington, DC: Brookings Institution Press.

Hale, H. E. (2016) 25 Years After The USSR: What's Gone Wrong?, in: *Journal of Democracy*, T. 27, №. 3, pp. 24-35.

Maciukaite-Zviniene, Saule. Defining Criteria and Assessing Democracy in the Baltic States. *Social Research*, 2009, 15(1): 28-38.

Minakov, Mikhail. 2017. (Not Only) A Russian Revolution: Centennial Reflections, *Kennan Focus Ukraine*, accessed online 22 December 2017, <http://www.kennan-focusukraine.org/not-only-a-russian-revolution-centennial-meditations/>.

Nodia, Ghia, Denis Cenusă, Mikhail Minakov. 2017. Democracy and its Deficits: The Way of Georgia, Moldova and Ukraine towards becoming European-Style Democracies, *Centre for European Policy Studies policy papers*, accessed online 22 December 2017, <http://www.3dcftas.eu/publications/other/democracy-and-its-deficits-way-georgia-moldova-and-ukraine-towards-becoming>.

Stefes, Christoph H. (2006). *Understanding Post-Soviet Transitions*. London: Palgrave Macmillan.